BISERICĂ ŞI SOCIETATE REFLECTATE ÎN PRODUCŢIA DE CARTE MANUSCRISĂ ÎN MOLDOVA SECOLELOR XV–XVI (I)

ELENA FIREA

Cultura scrisă a Evului Mediu românesc a fost creată, în covârşitoare măsură, sub tutela şi pentru uzul instituţiei Bisericii. Cărţile de cult şi cele cu conţinut religios erau copiate de către clerici, literatura apocrifă religioasă s-a transmis prin intermediul preoţilor[1], şi tot reprezentanţi ai ordinului bisericesc au redactat cele mai multe dintre scrierile cu caracter istoriografic sau juridic care s-au păstrat. Pentru primele secole de existenţă a principatelor de la răsărit şi sud de Carpaţi, forma predilectă sub care s-a răspândit cultura scrisă a constituit-o manuscrisele redactate în slavona bisericească, preponderent de redacţie medio-bulgară. În marea lor majoritate, ele conţin copii după traduceri slave din literatura bizantină sau după scrieri ale slavilor sudici şi, în mod excepţional, câteva lucrări originale considerate ca aparţinând culturii medievale româneşti[2]. Cu excepţia acestora din urmă, istoriografia a tins pentru o îndelungată perioadă de timp să ignore sau să trateze în plan secundar şi superficial literatura religioasă slavo-română a secolelor XV–XVI, acuzând presupusul ei „caracter artificial" datorat formei de expresie în

[1] Alexandru Mareş a demonstrat, pe baza inscripţiilor din manuscrisele conţinând apocrife religioase, că aceste texte furnizau material pentru predici şi erau citite de către preoţi credincioşilor din biserică; vezi Idem, *Trei note despre apocrifele religioase*, în *Gabriel Ştrempel la 80 ani... O viaţă închinată cărţii*, Satu Mare, Editura Muzeului Sătmărean, 2006, p. 401–406.

[2] Menţionăm în acest sens mai ales producţia cronistică de secole XV–XVI din cele două ţări române extracarpatice, la care se adaugă controversatele *Învăţături ale lui Neagoe Basarab către fiul său Theodosie* şi câteva scrieri originale aparţinând literaturii religioase: *Polieleul sau imnul monahului Filotheiu, care a fost logofăt mare al lui Mircea cel Mare*, singurul text hagiografic de proveniență moldovenească care s-a păstrat – *Mucenicia sfântului şi slăvitului mucenic Ioan cel Nou care a fost chinuit la Cetatea Albă*, epistola episcopului Vasile al Romanului către arhiepiscopul Gherontie al Moscovei referitoare la justificarea teologică a unui aspect ritualic şi, nu în ultimul rând, imnurile religioase ale monahului Eustratie de la Putna.

Analele Bucovinei, **XVII**, *2* (35), p. – , Bucureşti, 2010

BDD-A32544 © 2010 Institutul „Bucovina" al Academiei Române
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:51:06 UTC)

limba slavonă şi lipsa de originalitate, înțeleasă în sens modern[3]. Chiar şi autorii care, în vremuri mai recente, au respins o asemenea abordare, pledând pentru necesitatea reevaluării importanței culturii scrise slavo-române[4] şi a recitirii ei prin prisma unor noi paradigme interpretative[5] şi-au concentrat atenția mai ales asupra scrierilor originale sau a celor cu caracter istoriografic, lăsând în acelaşi con de umbră cea mai consistentă parte a literaturii veacurilor XV–XVI, şi anume cea de factură religioasă. În ciuda faptului că au existat inițiative în acest sens, încă nu s-a finalizat până astăzi inventarierea riguroasă şi catalogarea tuturor manuscriselor slavo-române care s-au păstrat, nu s-a făcut încă o cercetare comparativă comprehensivă a conținutului acestora în raport cu modelele lor slave sau bizantine, şi nici nu s-a încercat tentativ stabilirea principiilor de selecție în copierea lor pe teritoriul principatelor româneşti.

Într-un contex contemporan în care regretabila stare de decădere a slavisticii româneşti pare să zdruncine orice speranțe ca asemenea lacune să fie recuperate curând, studiul de față îşi propune o investigare a istoriografiei referitoare la producția şi circulația de carte manuscrisă în Moldova secolelor XV–XVI, cu scopul de a contura starea actuală a cercetării şi, de ce nu, de a sublinia potențialul enorm pe care subiectul îl prezintă pentru viitoare analize, nu numai prin prisma direcției tradiționale a istoriei culturii şi literaturii noastre vechi, ci şi altor domenii, ca de pildă istoria vieții religioase. Dat fiind că manuscrisele în discuție erau scrise de către cler şi adresate în primul rând clericilor, premiza de la care porneşte studiul nostru este că ele sunt de natură să reflecte profilul cultural şi identitar al mediului bisericesc care le-a produs. Sistematizând şi reconsiderând din această perspectivă concluziile istoriografiei româneşti referitoare la cultura scrisă din Moldova secolelor XV–XVI, vom investiga în ce măsură oferă ele sugestii cu privire la organizarea vieții monastice, la practicile liturgice şi cultuale prin care se

[3] Aprecierea defavorabilă a literaturii medievale româneşti de expresie slavonă s-a născut sub influența curentului „latinist" din cadrul iluminismului românesc şi a avut o lungă tradiție în istoriografie; pentru o succintă discuție a acestei orientări istoriografice vezi Mihai Berza, *Problèmes majeurs et orientations de la recherche dans l'étude de l'ancienne culture roumaine*, în Idem, *Pentru o istorie a vechii culturi româneşti*, Bucureşti, Editura Eminescu, 1985, p. 2–3. Nepropunându-ne să oferim aici lunga bibliografie a acestei idei, amintim doar că inclusiv prestigioasa *Istorie a literaturii române vechi* a lui Nicolae Cartojan dedica, în anul 1940, doar două pagini literaturii religioase slavo-române de secol XV–XVI.

[4] Idee explicit formulată în introducerea sintezei lui G. Mihăilă şi Dan Zamfirescu, *Literatura română veche (1402–1647)*, I, Bucureşti, Editura Tineretului, 1969, şi reluată ulterior în istoriografie. În anul 1985, Mihai Berza considera optimist că aprecierea defavorabilă a literaturii medievale româno-slave era deja complet depăşită; vezi Idem, *op. cit.*, p. 2. Relativ recent s-a subliniat din nou necesitatea reluării studiilor sistematice dedicate manuscriselor medievale moldoveneşti, vezi Ion-Radu Mircea, *Din trecutul vechii culturi scrise în Moldova*, în „Anuarul Institutului de Istorie «A. D. Xenopol»", Iaşi, XXX, 1993, p. 41–47.

[5] De pildă, lucrarea lui Ovidiu Pecican, *Troia, Veneția, Roma. Studii de istoria civilizației europene*, Cluj-Napoca, Editura Fundației pentru Studii Europene, 1998.

BDD-A32544 © 2010 Institutul „Bucovina" al Academiei Române
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:51:06 UTC)

definea Biserica moldovenească în epocă, la tipul de literatură bisericească pe care o cultiva şi, nu în ultimul rând, la constructul său identitar în raport cu tradiţia religioasă bizantino-slavă. Nu vom neglija nici informaţiile referitoare la dimensiunea socială a fenomenului discutat, cu precădere pe cele privind patronajul asupra producţiei de carte manuscrisă în Moldova. Pe baza inscripţiilor dedicatorii şi a parcimonioaselor informaţii documentare păstrate în acest sens, vom urmări cine avea iniţiativa copierii de manuscrise şi care erau opţiunile sau preferinţele donatorilor de carte religioasă în epocă? Care erau motivaţiile acestor gesturi devoţionale şi ce legături se pot stabili între statutul social al comanditarului şi tipul specific de manuscris donat?

Cercetarea noastră nu va aborda cultura scrisă a secolelor XV–XVI din perspectiva istoriei literaturii medievale, ci o va integra contextului socio-cultural mai larg al producerii şi receptării ei, considerînd-o mai degrabă ca expresie identitară a Bisericii şi societăţii moldoveneşti. Prin urmare, pornind de la relectura atentă a istoriografiei care s-a interesat de manuscrisele slavo-române, studiul de faţă îşi propune finalmente un exerciţiu de reinterpretare a principalelor concluzii ale acestei istoriografii, în încercarea de a schiţa o istorie socială a producţiei de carte manuscrisă în Evul Mediu moldovenesc.

Un prim pas în cadrul demersului pe care ni-l propunem constă firesc tocmai în evaluarea istoriografiei româneşti referitoare la manuscrisele în discuţie. Ca urmare, cea dintâi secvenţă a analizei noastre va schiţa în linii mari evoluţia literaturii de specialitate dedicate producţiei de carte manuscrisă în Moldova secolelor XV–XVI, urmărind în ce măsură s-a reflectat şi a fost exploatat acest vast subiect în cadrul preocupărilor investigate. Materialul codicologic disponibil pentru o asemenea cercetare a fost estimat la peste 1 000 de manuscrise slavone păstrate în ţară[6], la care se adaugă cele aflate astăzi în diferite colecţii şi biblioteci din străinătate[7]. Considerând şi pierderile iremediabile suferite de-a lungul vremii, se conturează astfel imaginea unei intense activităţi de copiere şi circulaţie a manuscriselor pe teritoriul moldovenesc în perioada care ne interesează[8]. Cu toate acestea, istoriografia românească nu abundă în cercetări care să fi valorificat la justă măsură acest consistent corpus documentar. Cele dintâi studii referitoare la manuscrisele slavo-române de provenienţă sau circulaţie moldovenească datează

[6] I. Iufu, *Despre prototipurile literaturii slavo-române din secolul al XV-lea*, în „Mitropolia Olteniei", XV, 1963, nr. 7–8, p. 516.

[7] Cu titlu orientativ, menţionăm că Emil Turdeanu a catalogat peste 600 de manuscrise slave copiate în ţările române până în secolul al XVII-lea şi aflate astăzi în biblioteci şi arhive din străinătate; vezi Idem, *Manuscrisele slave din timpul lui Ştefan cel Mare*, în „Cercetări literare", V, Bucureşti, 1943, reeditat în Idem, *Oameni şi cărţi de altădată*, I, vol. îngrijit de Ştefan S. Gorovei şi Maria Magdalena Szekély, Bucureşti, Editura Enciclopedică, 1997, p. 29 (la paginaţia căreia vom face trimiterile în studiul de faţă).

[8] Statistic, s-a apreciat că Moldova a produs aproximativ trei sferturi din totalul literaturii slavo-române păstrate; vezi Ion-Radu Mircea, *Din trecutul...*, p. 42.

BDD-A32544 © 2010 Institutul „Bucovina" al Academiei Române
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:51:06 UTC)

din a doua jumătate a secolului al XIX-lea, când începuturilor mai timide datorate Episcopului Melchisedec Ştefănescu[9] li se adaugă ulterior cercetările sistematice ale eruditului filolog Ioan Bogdan. Încadrabile metodei istorico-filologice pozitiviste, scrierile acestuia din urmă au pus bazele slavisticii româneşti. El a fost primul autor care a editat critic şi a studiat unele dintre cele mai importante manuscrise moldoveneşti, cu o atenţie specială acordată cronisticii[10]. Lui i se datorează şi introducerea în circuitul ştiinţific a sintagmei *manuscrise slavo-române*, menită să desemneze, în lipsa unui termen mai acurat, manuscrisele scrise în limba slavonă sau în redactările ei mai târzii pe teritoriul ţărilor române[11]. Preocupat de chestiunea raporturilor dintre acestea şi prototipurile lor sud-dunărene, cu scopul de a pune în lumină capacitatea vechii culturi româneşti de a asimila literatura bizantino-slavă şi de a o valorifica în manieră originală[12], Ioan Bogdan a formulat, în zorii slavisticii româneşti, ipoteze şi concluzii de cele mai multe ori confirmate de cercetările care au urmat.

În pofida creşterii interesului intern pentru scrierile care fac obiectul studiului de faţă, primul efort major de inventariere şi catalogare a acestora a venit dinspre istoriografia rusă, când Alexandru I. Jacimirskij a publicat în anul 1905 cel dintâi catalog al manuscriselor slave şi ruse din bibliotecile româneşti[13]. Cu inadvertenţele inerente unui demers de asemenea amploare, lucrarea amintită a avut o mare însemnătate în epocă şi a constituit, decenii la rând, cel mai valoros instrument de lucru pentru cei care s-au ocupat de studiul literaturii slavo-române. Ea mai prezintă importanţă şi astăzi, dat fiind că oferă descrierea a câtorva zeci de manuscrise care ulterior au dispărut sau au fost distruse[14].

---

[9] Melchisedec Episcopul, *Vieaţa şi scrierile lui Grigore Ţamblacu*, Bucureşti, Tipografia Academiei Române, 1884; Idem, *Notiţe istorice şi arheologice adunate de pe la 48 de monastiri şi Biserici antice din Moldova*, Bucureşti, Tipografia Cărţilor Bisericeşti, 1885; Idem, *Catalog de cărţile bisericeşti şi ruseşti, ce se află în biblioteca sfintei Mănăstiri Neamţului*, în „Revista pentru Istorie, Arheologie şi Filologie", vol. III, Bucureşti, 1884.

[10] Ioan Bogdan, *Câteva manuscripte slavo-române din Biblioteca Imperială de la Viena*, extras din „Analele Academiei Române. Memoriile Secţiunii Istorice", s. II, tomul XI, 1889; Idem, *Manuscrisele slavo-române de la Kiev*, în „Convorbiri literare", XXV, 1891, nr. 6; Idem, *Vechile cronici moldoveneşti până la Ureche. Texte slave, cu studiu, traduceri şi note*, Bucureşti, 1891; Idem, *Cronice atingătoare la istoria românilor. Adunate şi publicate cu traduceri şi adnotaţiuni de Ioan Bogdan*, Bucureşti, 1895; Idem, *Evangheliile de la Homor şi Voroneţ din 1473 şi 1550*, extras din „Analele Academiei Române. Memoriile Secţiunii Istorice", s. II, tomul XXIX, 1907.

[11] Idem, *Câteva manuscripte…*, p. 1.

[12] Dumitru Fecioru şi Dan Zamfirescu, *Literatura bizantină şi slavă în vechea cultură românească*, în „Romanoslavica", 13, 1966, p. 133–134.

[13] Acelaşi Al. Jacimirskij publicase în anul 1904 o monografie dedicată vieţii şi scrierilor lui Grigore Ţamblac. Menţionăm că, în lipsa unor traduceri în limba română a studiilor sale, acestea ne-au rămas inaccesibile, referirile din lucrarea de faţă bazându-se exclusiv pe literatura secundară.

[14] Mulţumesc pentru aceste informaţii colegului Marius Tărâţă, bun cunoscător al istoriografiei ruseşti privind perioada slavonismului cultural la români.

BDD-A32544 © 2010 Institutul „Bucovina" al Academiei Române
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:51:06 UTC)

În prima jumătate a secolului al XX-lea şi istoriografia românească a făcut importanţi paşi în direcţia valorificării corpusului codicologic în discuţie, atât prin demersuri de editare critică[15], cât şi prin publicarea unor studii menite să completeze şi să corecteze unele informaţii din catalogul lui Jacimirskij[16]. Concomitent, apar valoroase lucrări interesate de caracterul specific al literaturii slavo-române şi de raporturile sale cu tradiţia bizantino-slavă. Se deschide acum discuţia istoriografică privind originile slavonismului cultural la români, se investighează problematica influenţelor literare sud-slave în acest spaţiu, a căilor lor de trasmitere, a consecinţelor asimilării culturii bizantine prin filieră slavă, se cercetează trăsăturile specifice ale sintezei culturale slavo-române în contextul mai larg al literaturii bizantino-slave, precum şi rolul pe care l-a jucat în retransmiterea unor scrieri sud-dunărene mai vechi[17]. Cele mai multe abordări se remarcă însă prin interesul predilect pentru operele considerate originale ale literaturii slavo-române şi mai ales pentru cronistica moldovenească, idee reflectată şi de structura marilor sinteze de istorie literară în epocă[18].

[15] Vezi Dimitrie Dan, *O Evanghelie a lui Ştefan cel Mare în München*, Cernăuţi, Societatea tipografică bucovineană, 1914; Ioan Bianu, *Evanghelia slavo-greacă scrisă în Mănăstirea Neamţului din Moldova de Gavriil Monahul la 1439*, în *Documente de Artă Românească din Manuscripte vechi adunate*, Bucureşti, 1922; Damian P. Bogdan, *Pomelnicul mânăstirei Bistriţa*, Bucureşti, Fundaţia Regele Carol I, 1941.

[16] Ecaterina Şt. Piscupescu, *Literatura slavă din principatele române în veacul al XV-lea. După manuscrisele slave din Biblioteca Academiei Române*, Bucureşti, Tipografia Cărţilor Bisericeşti, 1939; D. P. Bogdan, *Despre manuscrisele slave din Biblioteca Academiei Române*, în ,,Arhiva românească", IV, 1940 (în care autorul critică virulent lucrarea Ecaterinei Piscupescu, tocmai pe motiv că nu verifică informaţiile din catalogul lui Iaţimirski, nesuplinindu-i astfel lipsurile).

[17] Amintim câteva titluri, în ordinea cronologică publicării, Ilie Bărbulescu, *Curente literare la români în perioada slavonismului cultural*, Bucureşti, editura Casei Şcoalelor, 1928; P. P. Panaitescu, *La littérature slavo-roumaine (XVe–XVIIe siècles) et son importance pour l'histoire des litteratures slaves*, extras din ,,Státní Tiskárna V Praze", Praga, 1931; Emil Turdeanu, *La littérature bulgare du XIVe siècle et sa diffusion dans les pays roumains*, Paris, 1947. Pentru problema slavonismului cultural la români, vezi şi celebrul studiu omonim publicat mai tîrziu de P. P. Panaitescu, *Originile slavonismului cultural la români*, în Idem, *Introducere la istoria culturii româneşti*, Bucureşti, Editura Ştiinţifică, 1969, p. 185–201.

[18] N. Iorga, *Istoria literaturii româneşti. I. Literatura populară. Literatura slavonă. Vechea literatură religioasă. Întâi cronicari până la 1688*, Ediţia a II-a, Bucureşti, 1925; Sextil Puşcariu, *Istoria literaturii române. Epoca veche*, Sibiu, Tiparul şi Editura Krafft & Drotleff, 1930; Nicolae Cartojan, *Istoria literaturii române vechi*, vol. I–II, Bucureşti, Fundaţia pentru Literatură şi Artă ,,Regele Carol II", 1940–1942; Alexandru Murărăşu, *Istoria literaturii române*, Ediţia a II-a, Bucureşti, Editura Cartea Românească, 1941; Ştefan Ciobanu, *Istoria literaturii române vechi*, I, Bucureşti, Monitorul Oficial şi Imprimeria Statului, 1947. Încă din anul 1925 se publicase deja o monografie dedicată letopiseţelor slavone moldoveneşti, vezi I. Minea, *Letopiseţele moldoveneşti scrise slavoneşte*, extras din ,,Cercetări literare", I, 1925, urmată apoi de studiul lui P. P. Panaitescu, *Les chroniques slaves de Moldavie du XVe siècle*, în ,,Romanoslavica", I, 1958. Ultimul autor va republica cronicile vechi, într-o ediţie revăzută şi adăugită, însoţită de studii introductive pentru fiecare dintre ele, vezi *Cronicile slavo-române de secol XV–XVI publicate de Ioan Bogdan*, ediţia P. P. Panaitescu, Bucureşti, Editura Academiei, 1959.

BDD-A32544 © 2010 Institutul „Bucovina" al Academiei Române
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:51:06 UTC)

În contexul general amintit, merită semnalate cu titlu special cercetările lui Emil Turdeanu[19], care se disting în peisajul istoriografic de la mijlocul secolului trecut prin documentarea erudită şi, mai ales, prin abordarea metodologică inovatoare. De pildă, monografia sa dedicată manuscriselor din timpul domniei lui Ştefan cel Mare nu urmărea doar înregistrarea unui material arhivistic foarte dispersat, ci interpretarea lui ca expresie culturală a unei epoci, în strânsă legătură cu mediul istorico-social în care au fost scrise şi căruia i se adresau aceste texte. Ca urmare, autorul a respins în mod deliberat metodele tradiționale de catalogare a manuscriselor – cea descriptivă şi, respectiv, cea filologică – propunându-şi în schimb să reconstituie trăsăturile principale ale culturii de epocă ştefaniană pe baza studierii producției de carte manuscrisă[20]. Conştient fiind că avea să umple astfel o lacună a istoriografiei la momentul respectiv, eruditul literat pornea de la inspirata idee de a lega viața cărții de viața epocii, analizând manuscrisele ştefaniene în contexul specific al producerii lor, investigând motivațiile comanditarilor lor, destinația inițială şi circulația acestora (acolo unde se cunoşteau) şi nu în ultimul rând, funcțiile pe care le îndeplineau, într-un cuvânt: integrându-le evoluțiilor politice, culturale şi devoționale ale momentului. Dacă acest tip de abordare şi-ar fi găsit mai mulți adepți între cei interesați de literatura slavo-română, cu siguranță că am fi avut astăzi o imagine mult mai amplă asupra culturii scrise în Evul Mediu românesc şi a raporturilor ei cu societatea care a produs-o.

De altfel, intensa activitate culturală din timpul celei mai prestigioase domnii a Moldovei medievale a stârnit în mod particular interesul slaviştilor în deceniile de mijloc ale secolului trecut, aşa cum o sugerează o serie întreagă de studii de specialitate dedicate manuscriselor ştefaniene[21]. În acest sens, menționăm mai ales aportul esențial a lui Mihai Berza, a cărui lucrare – încadrabilă de data aceasta istoriei artei şi interesată de analiza decorației codicelor la care ne referim – reprezintă nu numai o semnificativă contribuție la cercetarea miniaturii medievale

[19] Emil Turdeanu, *Manuscrisele slave…* ; Idem, *La littérature bulgare…* ; Idem, *Les letters slaves en Moldavie: le moine Gabriel de Neamțu (1424–1449)*, în „Revue des Études Slaves", Paris, XXVII, 1951; Idem, *Centers of Literary Activity in Moldavia 1504–1552*, în „The Slavonic and East European Review", XXXIV, 1955; Idem, *L'activité littéraire en Moldavie à l'epoque d'Etienne le Grand (1457–1504)*, în „Revue des études roumaines", V–VI, 1957–1958, p. 21–66, urmată, un deceniu mai târziu, de Idem, *L'activité littéraire en Moldavie de 1504 à 1552*, în „Revue des études roumaines", IX–X, 1965.

[20] Idem, *Manuscrisele slave...*, p. 30–31.

[21] Alături de cele două studii ale lui Emil Turdeanu dedicate manuscriselor ştefaniene (vezi nota 19), amintim Mihai Berza, *Miniaturi şi manuscrise*, în *Repertoriul monumentelor şi obiectelor de artă din timpul lui Ştefan cel Mare*, Bucureşti, Editura Academiei, 1958, p. 361–446; Anton Balotă, *La literature slavo-roumaine à l'epoque d'Etienne le Grand*, în „Romanoslavica", 1, 1958; Eugen Stănescu, *Cultura scrisă moldovenească în vremea lui Ştefan cel Mare*, în *Cultura moldovenească în timpul lui Ştefan cel Mare*, editor M. Berza, Bucureşti, 1964, p. 9–47; Constantin Turcu, *Literatura bisericească în timpul lui Ştefan cel Mare*, în „Mitropolia Moldovei şi Sucevei", XLII, 1966, nr. 7–8, p. 550–556.

BDD-A32544 © 2010 Institutul „Bucovina" al Academiei Române
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:51:06 UTC)

moldoveneşti, ci constituie până astăzi cel mai complet şi riguros catalog al manuscriselor din vremea lui Ştefan cel Mare[22].

Momentul de referinţă în cadrul studiilor care fac obiectul analizei de faţă l-a constituit însă publicarea, în anul 1959, a volumului întâi din catalogul manuscriselor slave aflate în fondul Bibliotecii Academiei din Bucureşti[23]. Demersul lui P. P. Panaitescu era prima încercare a istoriografiei româneşti de inventariere şi editare a celui mai mare fond de manuscrise slave păstrate în ţară. El numără în jur de 730 codice, majoritatea redactate în slavona bisericească şi provenind din diverse colecţii mănăstireşti, între care cea mai spectaculoasă este cea de la Neamţ. Graţie acesteia din urmă, precum şi a altor fonduri mănăstireşti mai modeste, manuscrisele moldoveneşti reprezintă cel mai numeros contingent editat în cele două volume apărute până acum din catalogul lui P. P. Panaitescu[24]. În succintul studiu introductiv care însoţeşte volumul din 1959, autorul prezintă în linii foarte generale conţinutul manuscriselor editate şi câteva dintre caracteristice lor paleografice şi formale. Potrivit acestuia, cele de provenienţă moldovenească se disting printr-un tip local de limbă şi mai ales de paleografie slavă, la baza căruia stă redacţia medio-bulgară a slavonei bisericeşti, în timp ce actele de cancelarie din acelaşi spaţiu vădesc puternice influenţe dinspre redacţiile rusă şi ucraineană. Faptul denotă că nu grămăticii de cancelarie copiau manuscrisele moldoveneşti, ci copiştii clerici din mănăstiri „care păstrau limba modelelor copiate şi tradiţia străveche de origine bulgară din ortodoxia din Moldova”[25]. Relevant cu precădere din perspectivă paleografică, detaliul devine extrem de interesant pentru cercetarea de faţă, confirmând ideea monopolului bisericesc asupra producţiei de manuscrise în perioada care ne interesează. El sugerează aşadar că reprezentanţii ordinului clerical – fie ei călugări sau preoţi de mir – erau în general cei care transcriau manuscrise în Moldova medievală, constituind, în acelaşi timp, principalul public căruia i se adresau aceste scrieri. Prin urmare, inventarierea codicelor copiate, stabilirea trasăturilor lor specifice şi a funcţiilor cu care erau investite sunt în

[22] Merită menţionată aici şi publicarea postumă a unui efort mai recent de inventariere a manuscriselor ştefaniene: Valentina Pelin, *Manuscrisele din domnia lui Ştefan cel Mare*, I şi II, în „Analele Putnei”, III, 2007, nr. 2, p. 105–122 şi *Ibidem*, IV, 2008, nr. 2, p. 249–326.

[23] P. P. Panaitescu, *Manuscrisele slave din Biblioteca Academiei Republicii Populare Române*, vol. I, Bucureşti, Editura Academiei, 1959. Imensul efort de editare era motivat şi de nevoia de a completa şi corecta singurul catalog privind fondurile de manuscrise slavo-române publicat până la acea dată, respectiv pe cel al lui A. I. Jacimirskij, considerat a nu mai corespunde nevoilor ştiinţifice ale vremii.

[24] În primul volum, P. P. Panaitescu editase doar 300 din cele peste 700 de manuscrise existente în fondul Bibliotecii Academiei din Bucureşti, moartea împiedicându-l să-şi ducă proiectul până la capăt. Relativ recent s-a publicat, prin grija lui Gabriel Ştrempel şi G. Mihăilă, cel de-al doilea volum al catalogului, în care sunt editate alte 300 de manuscrise din acelaşi fond, vezi P. P. Panaitescu, *Catalogul manuscriselor slavo-române şi slave din Biblioteca Academiei Române*, vol. II, Bucureşti, Editura Academiei, 2003.

[25] P. P. Panaitescu, *Manuscrisele slave...*, p. 10–11.

BDD-A32544 © 2010 Institutul „Bucovina” al Academiei Române
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:51:06 UTC)

măsură să oglindească universul spiritual şi cultural al instituţiei Bisericii moldoveneşti în epocă.

Publicarea celui mai consistent catalog de manuscrise slavo-române a impulsionat decisiv studiile de slavistică în plan intern. Strict în ceea ce priveşte cazul moldovenesc, anii care au urmat au fost martorii unui interes sporit pentru editarea critică şi punerea în circuitul ştiinţific a unor manuscrise medievale ce nu fuseseră cuprinse în lucrarea lui P. P. Panaitescu. S-au cercetat şi inventariat fondurile de carte ale diverselor mănăstiri moldoveneşti[26], precum şi manuscrisele provenind din colecţii private sau biblioteci mai puţin accesibile[27]. Nici fondurile de carte manuscrisă ale marilor biblioteci regionale nu au fost neglijate în cadrul acestui susţinut efort de editare, chiar dacă unele dintre cataloagele realizate astfel au rămas până astăzi doar în formă litografiată[28]. Încurajate de un climat cultural favorabil studiilor de slavistică în ultimele decenii ale secolului trecut şi valorificate predominant din perspectiva studiilor filologice, asemenea contribuţii au lărgit considerabil materialul documentar pentru investigarea producţiei şi circulaţiei de manuscrise în Moldova medievală. Ele au facilitat cercetări aprofundate dedicate genurilor literaturii slavo-române în raport cu literatura bizantino-slavă a evului mediu[29], privilegiate în acest sens fiind şi de această dată

[26] Paulin Popescu, *Manuscrise slave din mănăstirea Putna*, în „Biserica Ortodoxă Română", nr. 1–2 şi 7–8, 1962; Scarlat Porcescu, *Activităţi culturale la mănăstirea Neamţ în secolul al XV-lea*, în „Mitropolia Moldovei şi Sucevei", 5–6, 1962, p. 477–506; Ioan Iufu, *Mănăstirea Moldoviţa – centru cultural important din perioada culturii române în limba slavonă (sec. XV–XVIII)*, în „Mitropolia Moldovei şi Sucevei", 6–7, 1963, p. 428–455; Zlatca Iufu, *Manuscrisele slave din biblioteca şi muzeul mănăstirii Dragomirna*, în „Romanoslavica", 13, 1966, p. 189–202; Victor Brătulescu, *Miniaturi şi manuscrise din mănăstirea Putna*, în „Mitropolia Moldovei şi Sucevei", 7–8, 1966, p. 460–510. O lăudabilă contribuţie recentă în acest sens la Olimpia Mitric, *Catalogul manuscriselor slavo-române din biblioteca Mănăstirii Sucevița*, Suceava, Editura Universităţii, 1999.

[27] Paul Mihail, Zamfira Mihail, *Manuscrise slave în colecţii din Moldova (I)*, în „Romanoslavica", 18, 1972, p. 265–319, Radu Constantinescu, *Manuscrisele slavo-române de la Arhivele Centrale din Moscova C.G.A.D.A.*, în „Revista arhivelor", 2, 1976; Idem, *Texte româneşti în arhive străine*, Bucureşti, Direcţia Generală a Arhivelor Statului din Republica Socialistă România, 1977; Idem, *Manuscrise de origine românească din colecţii străine. Repertoriu*, Bucureşti, Direcţia Generală a Arhivelor Statului din Republica Socialistă România, 1986.

[28] Ioan Iufu, *Manuscrise slave în bibliotecile din Transilvania şi Banat*, în „Romanoslavica", 8, 1963, p. 451–468; Elena Linţa (coord.), *Catalogul manuscriselor slavo-române din Republica Socialistă România*, 4 vol., Bucureşti, Universitatea din Bucureşti. Facultatea de Limbi şi Literaturi Străine, 1980–1985; Teodor Bojan, *Manuscrisele slavone din Biblioteca Filialei Cluj-Napoca a Academiei R. S. România*, Cluj-Napoca, [f. ed.], 1987.

[29] Emil Turdeanu, *Les Principautés roumaines et les Slaves du Sud*, Munich, 1959; Idem, *Études de littérature roumaine et d'écrits slaves et grecs des Principautés roumaines*, Leyde, 1985; I. Iufu, *Despre prototipurile literaturii slavo-române...*; Ion-Radu Mircea, *Relations culturelles roumano-serbes au XVIe siècle*, în „Revues des Études Sud-Est Européens", I, 1963, p. 377–419; Idem, *„Les vies des rois et archevêques serbes" et leur circulation en Moldavie*, în „Revues des Études Sud-Est Européens", IV, nr. 3–4, 1966; Idem, *Relations littéraires entre Byzance et les Pays Roumains*, în vol. „Actes du XIVe Congrès International des Études Byzantines", editori M. Berza,

BDD-A32544 © 2010 Institutul „Bucovina" al Academiei Române
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:51:06 UTC)

preocupările referitoare la cronistica moldovenească[30] şi la literatura juridică[31]. În pofida sărăciei informaţiilor disponibile, s-au încercat şi reconstituiri ale vieţii şi activităţii copiştilor de manuscrise[32], între care merită amintit cazul special al călugărului Gavriil Uric de la Neamţ[33]. În ceea ce priveşte investigarea relaţiei dintre manuscrise şi donatorii lor, a aportului comanditarilor laici la producţia de carte manuscrisă, precum şi a funcţiior pe care aceasta din urmă le îndeplinea în epocă, direcţia de cercetare deschisă cu decenii în urmă de către Emil Turdeanu pare să-şi fi găsit câţiva continuatori în istoriografia românească.[34]

O interpretare aparte ce merită menţionată într-o trecere în revistă a istoriografiei la care ne referim a fost formulată de către P.P. Panaitescu. Pornind

E. Stănescu, Bucureşti, 1974, p. 485–496; vezi şi studiile lui P. P. Panaitescu, editate ulterior în *Contribuţii la istoria culturii româneşti*, Bucureşti, Editura Minerva, 1971. A existat chiar iniţiativa elaborării unui repertoriu analitic complet al scrierilor şi autorilor bizantino-slavi ce se regăsesc în paginile manuscriselor slavo-române, destinat a fi un instrument de lucru mai mult decât necesar pentru studierea literaturii medievale româneşti (vezi Mihai Berza, *op. cit.*, p. 4), însă din păcate acest proiect a rămas până astăzi doar în stadiul de deziderat.

[30] Damian Bogdan, *Letopiseţul de la Bistriţa*, în „Revues des Études Sud-Est Européens", 3, 1968; Ştefan Andreescu, *Le débuts de l'historiographie en Moldavie*, în „Revue roumaine d'histoire", 12, 1973 (reprodus în traducere românească în *Ştefan cel Mare şi Sfânt 1504–2004. Portret în istorie*, Sfânta Mănăstire Putna, 2003, la care vom face trimiterile în lucrarea de faţă); G. Mihăilă, *Istoriografia română veche (sec. al XV-lea – începutul sec. al XVII-lea) în raport cu istoriografia bizantină şi slavă*, în „Romanoslavica", 15, 1967, p. 157–198; Leon Şimanschi, *Istoriografia româno-slavă din Moldova. Lista domnilor din a doua jumătate a secolului XIV*, în „Anuarul Institutului de Istorie şi Arheologie «A. D. Xenopol»", Iaşi, XXI, 1984, p. 119–134.

[31] G. Mihăilă, *Sintagma (Pravila) lui Matei Vlastaris şi începuturile lexicografiei slavo-româneşti (sec. XV-XVI)*, în „Studii de slavistică", I, 1969; Valentin Al. Georgescu, *Bizanţul şi instituţiile româneşti pînă la mijlocul secolului al XVIII-lea*, Bucureşti, 1980. Menţionăm şi studiul mai recent al lui Dan Ioan Mureşan, *Rêver Byzance. Le dessein du prince Pierre Rareş de Moldavie pour libérer Constantinople*, în „Études byzantines et postbyzantines", vol. IV, 2001, p. 209–238, care se remarcă prin conturarea contextului isihast al receptării *Syntagmei* lui Matei Vlastaris.

[32] G. Ştrempel, *Copişti de manuscrise româneşti până la 1800*, vol. I, Bucureşti, Editura Academiei, 1959; M. Berza, *Trei tetraevanghele ale lui Teodor Mărişescul în Muzeul istoric de la Moscova*, în *Cultura moldovenească din vremea lui Ştefan cel Mare…*, p. 589–640 şi, mai recent, Emil Turdeanu, *Autori, copişti, cărţi, zugravi şi legători de manuscrise în Moldova (1552–1607)*, I, în „Anuarul Institutului de Istorie «A. D. Xenopol»", Iaşi, XXX, 1993, p. 49–90.

[33] Din bibliografia dedicată activităţii lui Gavril Uric, amintim Emil Turdeanu, *Les letters slaves en Moldavie…*, Ioan Radu Mircea, *Contribution à la vie et à l'œuvre de Gavriil Uric*, în „Revues des Études Sud-Est Européens", VI, nr. 4, 1968, p. 573–594; Sorin Ulea, *Gavril Uric, primul artist cunoscut*, în „Studii şi cercetări de istoria artei", XI, nr. 2, 1969; Idem, *Gavril Uric. Studiu paleografic*, în „Studii şi cercetări de istoria artei", 28, 1981.

[34] Vezi în acest sens studiile lui Emil Turdeanu, reunite în Idem, *Oameni şi cărţi de altădată…* şi Idem, *Autori, copişti, cărţi….* Din literatura mai recentă amintim, pentru exemplificarea acestei linii, de studiul lui Ştefan S. Gorovei, *Un dar uitat al lui Petru Rareş la Mănăstirea Dionysiou*, în *Omagiu lui Virgil Cândea la 75 de ani*, Paul. H. Stahl coord., Bucureşti, Editura Roza Vânturilor, 2002; Arcadie Bodale, *Actul de ctitorire şi cartea litugică în Ţările Române*, în „Xenopoliana", Iaşi, XII, 2004, nr. 1–4.

BDD-A32544 © 2010 Institutul „Bucovina" al Academiei Române
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:51:06 UTC)

de la analiza conţinutului manuscriselor copiate în această perioadă, reputatul slavist atribuie caracterul specific al literaturii slavo-române de secol XV–XVI schimbărilor politice şi sociale ce s-au succedat la nivelul elitei conducătoare[35]. Interesantă tocmai datorită unghiului de analiză ce viza punerea în legătură a cercetărilor lingvistice şi literare cu istoria politică şi socială a epocii, interpretarea amintită tinde însă să ignore implicarea decisivă a clerului în producerea culturii scrise medievale, supraevaluând astfel motivaţiile de ordin laic în detrimentul celor de natură religioasă în cadrul fenomenului în discuţie. În fine, un interes special faţă de raportul dintre text şi contextul în care şi pentru care a fost creat îl manifestă şi cercetările mai recente ale lui Ovidiu Pecican, care propun o nouă abordare metodologică a scrierilor literar-istorice de secol XIV–XVI, investigând mesajele ideologice cu care erau investite, cine era interesat de trasmiterea lor şi care era publicul menit să le recepteze[36].

Inventarierea şi editarea fondurilor de manuscrise slavo-române, precum şi cercetarea diferitelor aspecte ale producţiei şi circulaţiei lor au stimulat şi sintezele istoriografice referitoare la cultura scrisă medievală, fie din perspectiva istoriei literare, fie din cea mai largă a istoriei culturii[37]. Se resimţea în acel moment necesitatea reevaluării literaturii de expresie slavonă, prin abandonarea tratării ei ca un preambul lipsit de originalitate al literaturii în limba română, ci ca o etapă distinctă şi deplin conturată în cadrul acestei evoluţii, cu trăsături proprii şi caracterizată de un anume sincretism al genurilor[38]. Deşi din punct de vedere metodologic era recomandată studierea culturii scrise de secol XV–XVI în relaţie cu evoluţiile culturale şi spirituale ale creştinătăţii răsăritene care folosea slavona bisericească ca limbă de cult, istoriile literare au tins în continuare să fie interesate cvasi exclusiv de studierea operelor originale, pe care le asociau cu începuturile literaturii române. Ca reacţie faţă de această tendinţă, într-o sinteză relativ recentă, intitulată sugestiv *Istoria critică a literaturii române*, Nicolae Manolescu amenda ironic orientarea „protocronismului” în studierea literaturii vechi, susţinând că nu

[35] P. P. Panaitescu, *Caracterele specifice ale literaturii slavo-române*, în Idem, *Contribuţii la istoria culturii…*, p. 94–124.

[36] Vezi Ovidiu Pecican, *op. cit.*, capitolul *Vânătoare şi dinastie* (p. 254–347), referitor la valorificarea legendei lui Dragoş în istoriografia Moldovei medievale.

[37] Menţionăm doar câteva dintre titlurile cele mai semnificative ale vastei bibliografii în acest sens: P. P. Panaitescu, *Introducere la istoria culturii româneşti…*; Idem, *Contribuţii la istoria culturii…*; G. Mihăilă, Dan Zamfirescu, *Literatura română veche…*; I. C. Chiţimia, *Problemele de bază ale literaturii române vechi*, Bucureşti, Editura Academiei, 1972; Dan Horia Mazilu, *Literatura română în epoca Renaşterii*, Bucureşti, Editura Minerva, 1984; Idem, *Recitind literatura română veche*, I, Bucureşti, Editura Universităţii din Bucureşti. 1994; Ion Gheţie, Al. Mareş, *Originile scrisului în limba română*, Bucureşti, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, 1985; G. Mihăilă, *Contribuţii la istoria culturii şi literaturii române vechi…*; Idem, *Între Orient şi Occident. Studii de cultură şi literatură română în sec. al XV-lea – al XVIII-lea*, Bucureşti, Editura Roza Vânturilor, 1999.

[38] G. Mihăilă, Dan Zamfirescu, *Literatura română veche…*, p. 5–6.

BDD-A32544 © 2010 Institutul „Bucovina” al Academiei Române
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:51:06 UTC)

are niciun fundament tendința de atribuire a unei vechimi tot mai mari fenomenului cultural românesc[39]. Ca atare, cunoscutul critic literar a exclus textele de secol XV–XVI din sinteza sa, pe criteriul că nu au fost scrise în limba română. Replica a venit din partea reputatului slavist Gheorghe Mihăilă, într-un studiu care problematizează rolul limbii în determinarea unei literaturi naționale şi pledează în favoarea aprecierii literaturii române vechi în limbile de cultură medievală, deci implicit şi în slavona bisericească[40]. Ca un ecou al acestei concepții, cea mai recentă antologie de texte atribuite literaturii române medievale, editată sub auspiciile Academiei Române în anul 2003, include firesc şi scrierile originale de secol XV–XVI redactate în slavona bisericească[41]. Credem că necesitatea reinvestigării şi reconsiderarea importanței manuscriselor slavo-române se impune de la sine într-un asemenea context teoretico-metodologic.

O trecere în revistă a istoriografiei referitoare la manuscrisele care constituie obiectul lucrării de față nu trebuie să omită nici abordărite venite dinspre istoria artei, interesate de studierea decorației acestora şi de stabilirea prototipurilor iconografice, a filiației lor şi a circulației influențelor artistice în epocă[42]. S-a identificat astfel existența unui stil distinct în miniatura medievală românească – stilul moldovenesc – care avea să influențeze decorația de carte manuscrisă şi dincolo de hotarele Moldovei[43].

La finalul acestei survolări istoriografice nu putem să nu observăm precaritatea cercetărilor referitoare la cea mai consistentă parte a literaturii moldoveneşti de secol XV-XVI, şi anume cea religioasă. Cu excepția unui interes mai susținut față de singura lucrare hagiografică locală care s-a păstrat – *Mucenicia sfântului şi slăvitului mucenic Ioan cel Nou care a fost chinuit la Cetatea Albă*[44] –,

[39] Nicoale Manolescu, *Introducere* la *Istoria critică a literaturii române*, vol. I, Ediția revizuită, Bucureşti, Editura Aula, 2002, p. 14–15. Prima ediție a cărții a apărut în anul 1990.

[40] G. Mihăilă, *O chestiune de principiu. Reflecții privind literatura română veche*, în Idem, *Între Orient şi Occident…*, p. 9–52. O idee similară, uşor mai nuanțată prin problematizarea diferitelor niveluri de cultură în epocă, subliniind însă importanța manuscriselor medievale în cadrul studiului literaturii române vechi la Ovidiu Pecican, *op.cit.*, p. 20–22.

[41] Dan Horia Mazilu (coord.), *Literatura română medievală*, Bucureşti, Editura Academiei Române şi Univers Enciclopedic, 2003.

[42] În afara lucrărilor menționate deja, vezi Emil Turdeanu, *Miniatura bulgară şi începuturile miniaturii româneşti*, în „Buletinul Institutului Român din Sofia", I, nr. 2, 1942, reprodus în Idem, *Oameni şi cărți de altădată…*, p. 169–231; Teodora Voinescu, *Contribuții la studiul manuscriselor ilustrate din mănăstirile Sucevița şi Dragomirna*, în „Studii şi cercetări de istoria artei", 1–2, 1955; Corina Nicolescu, *Miniatura şi ornamentul cărții manuscrise din Țările Române, sec. XIV–XVIII. Catalog*, Bucureşti, 1964; Mihai Berza, *Manuscrise şi miniaturi moldoveneşti*, în „Arta plastică", 10, 1966; G. Popescu-Vâlcea, *Miniatura românească*, Bucureşti, Editura Meridiane, 1981.

[43] Mihai Berza, *Manuscrise şi miniaturi…*, p. 16.

[44] Textul slavon al *Muceniciei…* a fost tipărit şi tradus pentru prima oară în anul 1884 de către episcopul Melchisedec, în cadrul amplului său studiu despre Grigore Țamblac – considerat la momentul respectiv autorul scrierii hagiografice la care ne referim; vezi Ep. Melchisedec, *Viața şi scrierile lui Grigore Țamblacu...*. Între cele mai importante studii referitoare la acest text menționăm

BDD-A32544 © 2010 Institutul „Bucovina" al Academiei Române
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:51:06 UTC)

slavistica românească a ignorat sau a tratat într-o manieră cu totul superficială studiul textelor liturgice şi religioase copiate în Moldova secolelor XV–XVI. Cu siguranţă că în perioada regimului comunist anumite limitări ideologice nefavorabile studierii literaturii religioase au contribuit la marginalizarea subiectului în cadrul preocupărilor ştiinţifice, însă trebuie subliniat că scrierile în discuţie nu s-au bucurat de interes şi ca urmare a aprecierii lor comune ca fiind stereotipe şi lipsite de originalitate, doar copii după traduceri slave[45]. Chiar admiţând o catalogare atât de rigidă şi de generalizatoare, considerăm că o cercetare atentă a literaturii bisericeşti, în strânsă legătură cu prototipurile sale bizantino-slave, care să îşi propună identificarea unui „gust local" pornind de la analiza criteriilor de selecţie operate în copierea manuscriselor şi a principiilor de compilare a miscelaneelor, ar putea totuşi permite conturarea influenţelor spirituale şi culturale care s-au manifestat în acest spaţiu, aducând rezultate surprinzătoare atât în domeniul slavisticii, cât şi în cel al istoriei religioase a Moldovei medievale.

Simeon Florea Marian, *Sfântul Ioan cel Nou dela Suceava*, Bucureşti, Göbl, 1895; Emil Turdeanu, *Grégoire Camblak : faux arguments d'une biographie*, în „Revue des Études Slaves", XXII, 1946, p. 46–81 şi Petre Ş. Năsturel, *Une prétendu ouvre de Grégoire Tsamblak: Le martyre du Saint Jean le Nouveau*, în „Actes du premier Congrès international des études sud-est européenes", Sofia, Academie Bulgare Sciences, 1981, p. 345–358, care clarifică o serie de aspecte privind paternitatea şi locul compunerii textului. Concluziile lui P. Ş. Năsturel au fost confirmate de cercetarea recentă a lui Ştefan S. Gorovei, care discută critic întreaga istoriografie dedicată subiectului; vezi Idem, *Mucenicia Sfântului Ioan cel Nou. Noi puncte de vedere*, în *Închinare lui Petre Ş. Năsturel la 80 ani*, ed. Ionel Cândea, P. Cernovodeanu, Gh. Lazăr, Brăila, Editura Muzeul Brăilei, 2003, p. 555–572.

[45] Chiar şi un studiu relativ recent, care subliniază importanţa literaturii religioase pentru cultura scrisă a Moldovei medievale, pledând pentru necesitatea studierii sistematice a acesteia, o apreciază totuşi ca fiind „lipsită de relief prin conţinutul stereotip"; vezi Ion-Radu Mircea, *Din trecutul culturii scrise...*, p. 43.

BDD-A32544 © 2010 Institutul „Bucovina" al Academiei Române
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:51:06 UTC)

Church and Society Reflected in the Moldavian Manuscripts Production of the Fiftheenth and Sixteenth Centuries (I)

(*Abstract*)

The written culture of the Moldavian principality during the fifteenth and sixteenth centuries was created in Old Church Slavonic, predominantly by clerics and for monastic and ecclesiastical use. It consist mainly in local copies of writings belonging to Byzantine and Slavic literature (in Slavonic translations), to which one should mention several original works – largely referred to in almost all anthologies of Romanian literature. Although the religious and liturgical books represent by far the most part of this written culture, the Romanian scholarships tended rather to ignore or refer to them in a very superficial manner, discrediting their alleged „artificial character" – due to the Slavonic form of expression, and their lack of originality considered in modern terms.

Rejecting such an appreciation, the present study reinvestigates the historiography concerning the production and circulation of manuscripts in 15th–16th century Moldavia, outlining its major orientations and aiming to stress the huge potential of the subject for both Slavistic studies and ecclesiastical history. For that purpose, the written culture will not be approach from the traditional perspective of cultural or literary history, but as a form of self representation for the Church and society which produced it. Therefore, I surveyed the previous historiography on Moldavian manuscripts production in the attempt to convey its main conclusions towards a social history of the phenomenon.

A first evaluation of the historiography leads to a rather pessimistic conclusion regarding the scholarly interest for the religious manuscripts of the 15th and 16th century. Consecquently, the need for a reconsideration of this ecclesiastical literature, in close connection to its Byzantine and Slave prototypes, trying to identify the selection criteria in local manuscript transcriptions, as well as the rules for compiling miscellanies becomes self evident. It would definitely bring new suggestions concerning monastic life or liturgical and ritual practices which characterized the Moldavian orthodoxy in the epoch.

BDD-A32544 © 2010 Institutul „Bucovina" al Academiei Române
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:51:06 UTC)